

DIONIZAS POŠKA

„Mužikas Žemaičių ir Lietuvos“

[...]

Žanrinę „Mužiko“ formą nusakyti poemos terminu yra vyraujanti tendencija literatūroje apie D. Pošką ir jo kūrybą. Vienur tai daroma su nemažomis išlygomis¹, kitur – be jų². Poemos statusas „Mužikui“ pripažįstamas ir R. Pakalniškio studijoje, kur aprašoma lietuvių poemos istorinis kelias ir formų tipologija bei raida³. Konstatuojamas čia, tiesa, žanrinis ir stilistinis jo „negrynumas“ – odę primenanti įžanginė dalis, sentimentalinės ir elegiškos pasakojimo intonacijos. Bet, nepaisant tokių nukrypimų, neabejojama, kad „Mužikas“ – poema, priklausanti „poemiškiausiam“ – epiniam – šio žanro tipui. Su šituo sprendimu sunku nesutikti, ypač turint omeny, kad jis padarytas istorinio ir teorinio lietuvių poemos pažinimo kontekste. Alternatyvos iš tikrųjų jam nematyti. Atmetus poemos terminą, beliktų verstis žanriniam identifikavimui nieko neduodančiais priedėliais – „kūrinys“, „eiliavimas“. Kaip poema, „Mužikas“ nėra tipiškas pavyzdys, betgi tą pat būtų galima pasakyti ir apie K. Donelaičio *Metus* ar A. Baranausko *Anykščių šilėlį*. Jo nukrypimus nuo „pavyzdinių“ žanro normų vis dėlto kompensuoja ir atsveria bruožai, daugiau ar mažiau atitinkantys tas normas. Poema „Mužiką“ įgalina laikyti jame pavaizduoto pasaulio episkumas, kurį savo ruožtu lemia ir liudija vaizdų verizmas*, plačiai panaudotas draminis pasakojimas, esamojo ir būtojo laiko dermė ir nuo gamtos kaitos priklausanti jo slinktis. Pridėtinas čia ir apimties argumentas –164 eilučių pakanka, kad kūrinys būtų skiriamas stambiajai poezijos formai. Taigi D. Poškos „Mužikas“ laikytinas poema. Šis jo žanrui nusakyti taikomas terminas gal kiek reliatyvus, bet realumo nestokoja.

„Mužikas“ – antifeodalinės nuostatos, baudžiąvą atmetantis bei pasmerkiantis kūrinys. Taip jis traktuojamas mūsų literatūros tyrinėjimuose, nepaisant kokių aspektu – sociologiniu ar kitokiu – į jį būtų žiūrima. Traktuotė pagrįsta, kadangi būtent tokia ir yra idėjinė „Mužiko“ prasmė, toks jo socialinis bei etinis patosas. Svarbiausiu savo kūriniu D. Poška išsakė ryškiausią Šviečiamosios epochos lietuvių literatūros tendenciją ar gal, tiksliau pasakius, tą tendenciją reprezentavo. „Mužiku“ jis pasakė tai, ką *Metais* teigė K. Donelaitis, „Aitvarais“ – S. Stanevičius, „Gegužėle“ – A. Strazdas. Keldamas balsą prieš baudžiąvą, D. Poška įsijungė ne tik į lietuvių poetų „chorą“. Jo „Mužikas“ turi platesnį kontekstą, priklauso tipui kūrinių, aptinkamų kitose literatūrose, ypač lenkų, kurios maitinamas jis ir atsirado. Turėti galvoje čia reikia sentimentalistinius eiliavimus kaimo gyvenimo ir darbų tema su aiškiu „provalstietišku“ nusiteikimu. Įvairūs žanro ir minties radikalumo požiūriu, šie eiliavimai rėmėsi demokratinėmis švietėjų idėjomis, išreiškusiomis „trečiojo luomo“ interesus. Postulatinės reikšmės jiems buvo keli dalykai: su istorizmo principu atsiradęs liaudies vaidmens istorijoje suvokimas, žmogaus ir gamtos ryšio bei prigimtinės žmonių lygybės rusoistinė koncepcija, pagaliau fiziokratų politinės ekonomikos teorija. Ypač pabrėžtina pastarosios reikšmė. Teigdama, jog pridėdamąją vertę sukuriantis, vadinasi, produktyvus, tėra žemės ūkio darbas, ji kėlė valstiečių luomo reikšmę, ekonominį ir moralinį jo prestižą. Aišku, joje

¹ Žr. Lebedys J. Dionizas Poška // Lietuvių literatūros istorija. – 1. – V., 1957. – P. 387.

² Žr. Lukšienė M. Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje. – V., 1985. – P. 170.

³ Pakalniškis R. Lietuvių poema. – P. 73, 100.

* Verizmas – meno kūriniam būdinga kaimo varguomenės, eilinių miesto žmonių gyvenimo, sunkios dalios motyvai, formos paprastumas, prieinamumas liaudžiai. (Red.)

negalėjo būti vietos ir baudžiavinei agrarinių santykių formai. Fiziokratizmas* Lietuvoje susilaukė pasekėjų ir propaguotojų (J. Strojnowskis (Stroinovskis), M. Oczapowski (Očapovskis)), buvo ilgai dėstomas Vilniaus universitete ir tapo viena iš gyvųjų visuomeninės minties apraiškų, turėjusių platų atgarsį literatūroje. D. Poškos „Mužikas“ – bene akivaizdžiausias šio atgarsio faktas. Fiziokratizmo postulatais pagrįstas valstiečio darbo prasmės suvokimas jame yra gavęs labiausiai koncentruotą pavidalą.

Valstiečio darbui „Mužike“ pripažįstama visuotinio ir visokeriopo veiksnio reikšmė. Šis darbas čia laikomas pamatu, kuris lemia visuomenės bei jos luomų ir pačios valstybės egzistavimą. Poemoje randamas ištisas valstiečio veiklos sričių katalogas. Pirmiausia tai – „žemės vaisius“ duodantys ir „penėtojo giminių“ vardą teikiantys jo darbai. Jų „Mužiko“ valstietis nudirba visą kaimo buičiai įprastą metinį ciklą. Tuo atžvilgiu D. Poškos poema šliejasi prie K. Donelaičio *Metų* tipo kūrinų, yra tarsi jų kompendiumas**. Tačiau „Mužike“ valstietis – ne vien duonos augintojas ir visų kitų žmogų sotinančių gėrybių teikėjas. Jis apskritai pagrindinė ir vienintelė darbo, o gal geriau būtų pasakius, fizinė jėga, nuo kurios priklauso žmonių civilizacinė būklė bei pažanga. Šios jėgos veikimo rezultatas buvo viskas, ką šalia „žemės vaisių“ ekonominėje sferoje pasiekė ano meto visuomenė. Konkretizuojant tą „viską“, čia labai tinka „Mužiko“ citata – paties valstiečio žodžiai, kuriais jis nusako „pašalinius“, už artojo pareigų išeinančius savo darbus:

O kas gi tuos išskynė pievas, dirvas, laukus?
Kas sausomis padarė tas pelkes bedugnes?
Kas akmenis suskaldė su gelžiu per ugnis?
Kas iš upių išvalė botyrines uolas,
Ant kurių eldės, laivės tankiai susikulia?
Kas vieškelius ištaisė, smiltimis išpylė,
Ir iš abiejų pusių tą perkasą gilų?
Kas po daržus tuos gražius medžius pasodino
Ir tuos kalnus su dauboms dailiai sulygino?
Kas pastatė tas baltas trobas mūrinyčias,
Iš plytų ar iš akmens blizgančias bažnyčias?
Kas tuos žemčiūgus, auksus, sidabrus nupelno?
Vis tai kruvins parakaitas ir mužiko delna.

Šie žodžiai, kaip matyti, išreiškia nebe agrarines realijas, ir priklausyti jie galėtų ne valstiečiui, o besirandančios proletarijos atstovui.

Tokia yra kertinė „Mužiko“ mintis. Kertinė, nors ne vienintelė. Kitas tolygiai svarbus idėjinis jo autoriaus siekimas – valstiečio kasdienės buities ir socialinės padėties parodymas. „Mužike“ apstu kritinės nuožiūros, ir ši nuožiūra atviriausiai išsakoma konstatavimais bei aprašymais, atkuriančiais baudžiauninko gyvenimo, jo kasdienybės paveikslą. Tam paveikslui nuštrichuoti skiriama geroka poemos dalis – apie 60 eilučių. Pradedama nuo baudžiauninko „grinyčėlės“, jo valgio ir apdaro. Nors ir grindžiamas iš esmės daiktų išvardijimu, atsiskleidžia pakankamai iškalbingas skurdžios ir varganos tikrovės vaizdas: dūminė belangė pirkia, bėralinė duona, virkščiomis paklotas patalas, „šešlankotos“ vyžos, virve sujuosta, „kūno paukščių“ landoma skranda ir t. t. Vaizdas šiurkštus ir drastiškas, virstantis socialinės žaizdos visuomenės kūne ženklu. Kad ir stigidamas tapybiškumo, jis artimas K. Donelaičio būrų

* Fiziokratizmas ekonominius tyrimus iš cirkuliacijos sferos perkėlė į gamybos sferą, žemę ir žemdirbystę laikė vieninteliu turto šaltiniu, o žemės ūkio darbą – vieninteliu gamybinio darbu. (Red.)

** Compendiumas – čia: glaustas išdėstymas, santrauka. (Red.)

buities štrichams ir vėlesnėms, Žemaitės bei kitų mūsų realistų kurtoms, žmogaus skurdo „fiziologijoms“. Toliau plečiant kalbamą paveikslą, rodoma, koks beteisus valstietis baudžiauninkas. Jis visiškai priklausomas ponui, galima sakyti, yra jo vergas. Ponas valstiečiui – ir įstatymdavys, ir teisėjas, galintis savo nuožiūra krauti jam lažą bei duokles, įsakyti jį nuplakti rykštėmis ar net „tarpuvartėj pakarti“. Dar labiau žiaurus su juo pono valdžios ir paliepiamų egzекutorius urėdas. Pasiskųsti dėl patiriamų skriaudų valstietis neturi kam. Žino jis, kad ir du paskučiausi teisybės saugotojai, kuriais iliuziškai tiki, – Dievas ir monarchas, – pagelbėti nieko negali, nes pirmasis gyvena „per aukštai“, antrasis – per toli, todėl prie jų „nedaiein verksmai muziko nei vieno“.

Didžiai vargana ir beteisiška „Mužiko“ valstiečio padėtis negali nekelti jam užuojautos, kurios žadinimas skaitytojo širdyje ir sąžinėje yra leitmotyvinė poemos intencija. Ji išreiškiama ne tik į gailėstingumą apeliuojančiais baudžiauninko buitės vaizdais, jos realijų įvardijimais. Išsakoma ši intencija ir tiesioginiu, publicistiniu būdu, pasakotojo žodžiais („Kurio širdis mok justis, apsverkt ne gėda“, „Tavo sopuliai sėdos mano širdy giliai“), o atviriausiai – kūrinio epigrafu, Vergilijaus poemos *Eneida* eilutėmis, kuriomis kreipiamasi į „gerą širdį“ turinčius „dievaičius žemės“, kad šie būtų gailėstingi muzikui, nelaikytų jo vergu. Šitokios apeliacijos rodo, jog „Mužikas“, be socialinės, yra ir moralistinės nuostatos kūrinys. Moralisto vaidmens jo autorius (tiek lenkiško prototipo anonimas, tiek D. Poška) ėmėsi, bandydamas spręsti valstiečio baudžiauninko situacijos paradoksalumą – kontrastą tarp visuomeninės jo darbo prasmės ir jo vergiškos padėties. Tą prigimtines žmonių teisės, o kartu ir moralumo požiūriu iš tiesų nenormalią padėtį, jis manė, galima taisyti ponų humaniškumo, etinės sąmonės ugdymu. „Mužike“ tikima „šeimyniškai“ harmoningais baudžiauninko ir pono santykiais, ir tokių santykių galimumas siejamas su pastarojo „gerumu“. Tikėjimas šio moralinio veiksnio galia palengvinti valstiečio dalią nėra originali minties apraiška. Kreipdamasis į „gerą širdį“ turinčius „dievaičius žemės“ ir prašydamas jų nevergti muziko, D. Poška kartojo tai, ką jo gyventais laikais Lietuvoje, Lenkijoje ir daug kur Europoje skelbė rusoistinių ir fiziokratinių idėjų veikiami sociologai, publicistai bei sentimentalinės poezijos ir didaktinės prozos autoriai, bandę kurti literatūrinį „geradario“ pono modelį.

Bet kartodamas kitų varomas ir kone mada virtusias tokio modelio „paieškas“, D. Poška abejojo perspektyva jį surasti. Skirtingai negu lenkiškojo prototipo, „Mužiko“ baigiamasis akcentas nėra apeliavimas į „geras“ ponų širdis, nors šiaip jau šis apeliavimas laikytinas, kaip minėta, svarbia poemos intencija, jos moralistinės nuostatos šerdimi. Baigiasi „Mužikas“ kitaip, pasakyti būtų galima, visiškai nelauktai. Poemos pasakotojas, kuris, pasirodo, besąs bajoras, baudžiavinės buitės aprašymais žadinąs ponų širdyse teisingumą ir gailėstį, valstiečio prašomas „išguldyti“ jo vargus „žmonių tėvams“ („pas Aleksandrą, ar pas Konstantiną, ar pas anų senotą“), šitai padaryti atsisako. Jam esą nedera kaišioti pirštų tarp durų ar kaip taksui lįsti į lapių urvą. Kieno vežime jis važiuojąs, pagal to norą ir giesmę turįs dainuoti. Apskritai, anot jo, „bajorui ant ponų pikts žodis nedoru“, o valstietis tegu pasikliaująs Apvaizda, to ir palinkima paskutiniąja poemos eilute („Tegul gi Viešpats Dievas susimyl ant jūsų!“). Taigi „Mužiko“ pasakotojas kūrinio pabaigoje keičia iki tol reikštą savo nusistatymą. Teikęs baudžiauninkui visišką moralinę paramą, prireikus šiai paramai konkretesnių veiksmų, jis „nusiplauna rankas“, lyg ir nubraukdamas visa tai, ką buvo šnekėjęs anksčiau. Kaip paaiškinti tokį jo nuostatos nenuoseklumą ar gal net lūžį? Be abejo, ne minties disharmonija, pirmesnių savo teigimų užmiršimu. Baigiamąja „Mužiko“ dalimi, dvylika paskutiniųjų jo eilučių, atskleidamas oportunistinį* ir „proponišką“ nusistatymą, poemos pasakotojas tarsi prisipažįsta buvęs nenuoširdus, kalbėjęs netikrais žodžiais, ir nusišaipto iš sentimentų, kuriuos baudžiauninkui rodė jis pats ar gali rodyti visi kiti, sėdintys kartu ponų ir bajorų vežime.

* Oportunistinį – čia: prisitaikantį prie aplinkybių, kad gautų naudos sau. (Red.)

Žinoma V. Mykolaičio-Putino kelta mintis, kad „Mužiko“ pabaigą galima suprasti kaip D. Poškos ironiją⁴. Mintis iš tiesų pagrįsta. „Mužikas“ yra ne tik apologetinis ir kritinis – valstiečio darbą aukštinantis bei jo visuomeninę būklę smerkiantis – bet ir ironiškas kūrinys. Baigiamąjį jo akcentą galima ir reikia laikyti santūriu, bet aiškiu autoriaus pasiūlymu tiek iš baudžiauninko vargų poniško apgailėjimo etikos, tiek iš ją propagavusios sentimentalinės literatūros. Pridurtina, jog kaip šios etikos „teorinis skelbėjas“ „Mužiko“ pasakotojas, o kartu gal ir autorius, šaipėsi ir pats iš savęs, iš savo negalios žodžius patvirtinti darbais. Ironija – svarbus D. Poškos poemos kokybinis elementas. Ironiškais ir autoironiškais finalinio monologo žodžiais jos autorius duoda literatūriškai gana efektingą savo kūrinio pabaigą, sustiprina jo visuomeninį kritiškumą, pagaliau, apnuogindamas luominiu egoizmu ir konformizmu** besireiškiančią žmogaus menkystę, teikia jam universalios prasmės.

Tiesos ir mintys „Mužike“ pasakomos dviejų jo personažų – bajoro ir valstiečio – pokalbiu. Šiuos personažus, beje, reikia vadinti ir pagrindiniais, o gal net vieninteliais, nes kiti poemos veikėjai (valstiečio pati, vaikai, ponas, urėdas, smuklininkas žydas) tepaminimi arba yra trečiaeiliai. Taigi „Mužikas“ sueiliuotas dramatinio pasakojimo – dialogine – forma. Jo tekstas susideda iš septynių „blokų“, kuriuos skiria intonacija (konstatuojamoji, klausiamoji) bei dydis. Du iš tų „blokų“ tėra poros ir ketverto eilučių bajoro replikos, kiti penki virsta dviem bajoro ir trim valstiečio monologais, kurie turi nuo keliolikos iki kelių dešimčių eilučių. Tarp abiejų poemos personažų jos tekstas padalytas apylygiai – bajorui tenka 85, valstiečiui – 79 eilutės.

Epinėje poezijoje dialogas yra plačiai paplitusi pasakojimo forma. Būdinga ji visų pirma poemai, bet anaipol ne vien jai. Be dialogo neįsivaizduojami ir smulkesnieji šios poezijos žanrai – pasakėčia, idilė, baladė, epigrama, galiausia dialogas pats pasidarė žanru. Pastarojo atvejo geriausias lietuviškas pavyzdys – jau vėliau, XIX a. viduryje, A. Baranausko parašytas „Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva“. Apskritai, pasirinkdamas „Mužiko“ pasakojimo formą, D. Poška ėjo pramintais takais, turėjo į ką pažiūrėti ir kuo pasiremti. Anų laikų lenkų literatūroje, iš kurios jis mokėsi meninės patirties, „dialogizuotų“ kūrinių nestigo. Bet kad ir kiek čia ne bereikšmė būtų buvusi literatūrinė mada, reikia manyti, jog tokį jo pasirinkimą lėmė ne vien ji. „Mužiko“ prototipo monologinį pasakojimą (pasakotojo monologą) pakeisti į dialoginį jam buvo ir kitų, svaresnių motyvų. Apie valstietį baudžiauninką, jo „širdies sopulius“ D. Poška siekė pasakyti visą teisybę, o šiam tikslui nepakako vien žvilgsnio iš šalies – reikėjo išgirsti ir patį tų „sopuliu“ kentėtoją. Tokiais sumetimais „Mužike“ atsirado demokratinis diskusijų principas – *audiatur et altera pars**, ir valstietis tapo lygiateisis pokalbio partneris, jam, pasakytume, buvo suteiktas žodis. Šis pokalbis nuosaikus, nėra virtęs ideologine dvikova, nors jo pusės atstovauja dviem socialiai priešiškiems luomams. Bet, nepaisant išorinio nuosaikumo, jaučiama, jog tai polemė šneka, nestokojanti vidinės įtampos ir dramatiškumo. „Mužiko“ valstietis ir bajoras iš esmės sueina į koliziją**. Atvirai nuplėšdamas varganą savo gyvenimą, pirmasis iš jų pasako daugiau, negu galėtų, o tikriausiai ir negu norėtų pasakyti antrasis. Valstietis „papildo“ bajorą, gyvais baudžiauninkos buities faktais bei vaizdais parodo, kiek dar galėtų būti sustiprinta jo reiškiamos užuojautos muzikui motyvacija. Ir negana to – jis priverčia bajorą „nusiimti kaukę“, prisipažinti pirmenybę atiduodančiu ne teisybei ir žmoniškumui, o luominei naudai. Taigi dialogą, kur žodį gavo valstietis baudžiauninkas, D. Poška pasirinko kaip pasakojimo formą, leidusią „Mužiko“ idėją išreikšti, palyginti su lenkiškuoju jo prototipu, autentiškiau ir įtikinamiau. Toji aplinkybė, kad „Mužike“ skelbiamas mintis išsako du jo veikėjai – bajoras ir valstietis, perša natūralią išvadą, jog jie yra poemos autoriaus idėjų ruporai. Pagrindo tokiai išvadai iš tiesų pakanka. Kaip literatūriniai personažai šie veikėjai atitinka šviečiamosios literatūros

⁴ Mykolaitis-Putinas V. Naujoji lietuvių literatūra. – 1. – K., 1936. – P. 19.

** Konformizmas – prisitaikėliškumas, pasyvus prisiderinimas prie esamos tvarkos ar vyraujančios nuomonės. (Red.)

* *Audiatur et altera pars* (lot.) – tebūna išklausa ir antroji pusė. (Red.)

** Kolizija – priešingų interesų, siekimų, nuomonių, jausmų susidūrimas. (Red.)

praktikuotas žmogaus meninio modeliavimo normas, reikalavusias tipų, o ne charakterių. Jie yra tipizavimo keliu sukurtos, apibendrinančios prasmės figūros, išreiškiančios luominės pozicijas. Tai iš tikrųjų bajoras ir valstietis apskritai, ir vienas, ir kitas į poezijos kūrinį tarsi perkeltas iš sociologinio traktato. Kita vertus, konstatuojant abiejų „Mužiko“ veikėjų tipizacinį pobūdį, nederėtų jį laikyti absoliučiu. Tiesa, jų paveikslai abstraktoki, net ir vadinti paveikslais juos tegalima sąlygiškai. Skaitytojas juos girdi, o ne mato. Kaip ir draminių kūrinių veikėjai, jie „portretuojasi“ patys savo sakomais žodžiais, kuriuose charakterinių duomenų, deja, nedaug. Vis dėlto, nors ir teatlikdami autoriaus minčių skelbėjų ir luominės nuostatos ženklų vaidmenį, „Mužiko“ veikėjai nėra grynos schemas, neturinčios jokių užuominų į žmogaus individualumą. Vieną kitą jų paveikslų bruožą, nors ir labai bendrą, galima konstatuoti.

„Mužiko“ bajoras – tai poemos pasakotojas, jos siužetą judinanti spyruoklė ir gal jos autoriaus *alter ego****. Jis nepriklauso „ponams“, pats neturi baudžiauninkų, o jei kiek ir turi, jiems, matyt, yra žmoniškas, jų neskriaudžia. Jo esama ganėtinai prasilavinusio ir apsiskaičiusio, girdėjusio švietėjų skelbtus teisingesnio gyvenimo bei visuomeninės santarvės siekimus ir įsitikinusio, jog jiems realizuoti būtinas ponų ir baudžiauninkų santykių humanizavimas, kuris įmanomas viešpataujančiųjų „gerumo“, jų etinės kultūros kėlimu. Iš natūros ar greičiau kaip moralistas, kone idealizuojantis valstietį ir pamokantis ponus, jis sentimentalokas, linkęs graudenti kitus ir susigraudinti pats, nors ten, kur žodį reikia paremti darbais, nesvetimas jam oportunistiškas blaivumas. Bent jau bendrais bruožais suvokiamas „vidiniu“ aspektu, jo paveikslas yra visiškai „nematerialus“, neturi menkiausio duomens išorės vaizdui susidaryti.

Lyginant su bajoru, „Mužiko“ valstietis išoriškai konkretesnis. Jį galima ne tik girdėti, bet ir matyti. Vyžotas, virve sujuosta sudriskusia skranda, dūminės pirkios „garo“ išėstomis akimis, nuo pono lazdos gumbuota kakta, su spragilu, pjautuvu ar kitu įnagiū rankose – toks jis iškyla D. Poškos nuštrichuotame portrete. Šis portretas vaizduoja ne individą, o socialinio sluoksnio atstovą, simbolizuoja visą baudžiavinę valstietiją, tačiau, nors ir būdamas apibendrinantis, jis nestinga spalvingumo. Ne bespalvis „Mužiko“ valstietis ir kitu, vidiniu, požiūriu. Jo socialinė sąmonė ganėtinai aiški. Jis mato savo būklės dramatiškumą bei neteisingumą ir kartu suvokia esąs jėgą, kurios prakaitu gyvena visi luomai ir visuomenė. Tuo atžvilgiu jam neprilygsta net fiziokratinų minčių girdėjęs jo pašnekovas bajoras. Jo duotą baudžiauninko darbų ir jų reikšmės nusakymą, kaip matyti iš aukščiau cituotų poemos eilučių, jis esmingai papildė, parodydamas, jog į savo nuopelnus visuomenei bei valstybei žiūri plačiau ir giliau, mano juos esant svaresniais. Bet, nepaisant gyvos luominės sąmonės, „Mužiko“ valstietis socialiai pasyvus. Maišto jo žodžiuose nėra. Iš esmės susitaikęs su esama padėtimi, jis tik skundžiasi, prašo užuojautos, teisinės pagalbos, o neprotestuoja. Elgtis ar bent kalbėti radikaliau jam neleidžia pati prigimtis, į „ašaringumą“ linkęs būdas, kuris, beje, jį artina su poemos bajoru.

Kaip sakyta, abu svarbiausi „Mužiko“ personažai yra autoriaus idėjų bei minčių skelbėjai. Tad jo valia ir lemia šiuos paveikslus. Iš moralisto pozicijų užtardamas baudžiauninką, poemos autorius juos daro irgi „moralius“, jausmingus ir sentimentalokus, o šį užtarimą grįsdamas fiziokratiniais argumentais, prie jų kilsteli valstiečio socialinę sąmonę ir mentalitetą. Jo veikėjams leidžiama prisistatyti patiems. Jie „materializuoja“ tarpusavio pokalbį, kuris sudaro visą poemos tekstą, jos stilistinį lygmenį.

Poetine raiška „Mužikas“ – retorinis kūrinys. Kitaip turbūt nė negalėtų būti. Apologetinė*, valstietį aukštinanti jo intencija ir dialoginis, arba draminis, pasakojimas savaime reikalavo kalbėti „pakeltu“ tonu bei stiliumi. Taip D. Poška, aišku, ne be „Lenkų valstiečio“ sugestijos, savo poemą ir sueiliavo.

Retoriškumas akivaizdi, iš pirmo žvilgsnio lengvai pamatoma „Mužiko“ žymė. Beveik 40 % (64 eilutės) jo teksto yra kreipiamieji sakiniai. Dalis kreipinių tiesioginiai, kiti – numanomi iš įvardžių „tu“, „jūs“ ar antrojo asmens veiksmažodžio formų. Kone vien kreipiamaisiais sakiniais, pasakomais su klausimo, sušukimo ar konstatavimo intonacija, kalba poemos bajoras. Rečiau juos vartoja valstietis, nors, kaip

*** *Alter ego* (lot.) – antrasis aš. (Red.)

* Apologetinis – čia: šališkas. Apologetika – šališkas ko nors gynimas arba garbinimas, atmetant objektyvią analizę. (Red.)

dialogo dalyvis, be jų irgi neapsieina. „Mužiko“ kreipiniai retorina jo kalbą. Retorinį atspalvį jie suteikia ir poemos visumai, jos architektonikai. „Mužikas“ tarsi sumontuotas iš atskirų savo tezę bei tematinį motyvą turinčių gabalėlių, teksto fragmentų. Beveik visi jie pradedami kreipiniu – „Dalele žmonių brangi!“, „Mužike!“, „Broli mano!“, „Manas tu geradėji!“, „Geradėji!“ Po kiekvieno iš tų kreipinių eina kelių ar keliolikos eilučių krintančios kadencijos „periodas“, o jam pasibaigus, tonas vėl „pakeliamas“ nauju kreipiniu. Tuo būdu „Mužiko“ pasakojimas primena reguliarių ir ritmingą emocijos bei šnekos pulsavimą, gali daryti tiek rašytinio kūrinio, tiek ir sakomos ar gal net deklamuojamos kalbos įspūdį. „Mužiko“ kreipiniai, atlikdami jo tekstą retorinantį vaidmenį, kartu signalizuoja apie kitų tos pat paskirties poetinių priemonių buvimą. Kad jų reikia tikėtis, visiškai suprantama, nes neįsivaizduojama, jog po kreipinio, juolab dažnai reiškiančio sušukimą, galėtų būti šnekama ramiau, neutraliu balsu. Iš tiesų ir poemos bajoro, ir valstiečio kalba sujaudinta ir kilstelta. Organizuojama ji įvairiais sakiniais – pradedant vienoje eilutėje telpiančiais vientisiniais ir baigiant keletą eilučių užimančiais sudėtiniais. Ją retorinantių priemonių nėra daug, bet jos pakankamai efektyvios. Iš esmės jų dvi: išskaičiavimas ir pakartojimas. Išskaičiavimais „Mužike“ sudaromos ištisos realijų, detalių bei vertinamųjų nusakymų akumuliacijos, kuriomis skaitytojas įtaigaujamas ir protu, ir jausmais priimti autoriaus sakomą mintį. Iliustracijai čia būtų galima cituoti apie šešetą dešimčių poemos eilučių, nusakančių baudžiauninko darbus ir varganą buitį. Citavimą tektų pradėti jos įžangine dalimi, kur tarsi užprogramuojamas dažnas išskaičiavimo figūros panaudojimas, ir tolesnėse eilutėse pateiktais septyniais metoniminiais valstiečio įvardijimais („rąstas pamatinis“, „ramtis garbingų vardų“, „visų naudų klėtis“ ir t. t.) nubrėžiamas poetizuotas socialinis jo „portretas“. Su išskaičiavimais susijusi antroji „Mužiko“ kalbos retorinė priemonė – pakartojimai. Pažymėtina, kad jie nėra tų pat sąvokų ir jų samplaikų kartojimas. Įspūdžiui sustiprinti D. Poška kuria pilnumos, visapusiškumo bei išsamumo iliuziją, apie panašius ir artimus dalykus pasakydamas kitais žodžiais. Jo pakartojimai priklauso ne poetinės leksikos, o poetinės sintaksės lygmeniui, reiškiasi sakinio bei frazės struktūros artumu ar visiška tapatybe, šiam teiginiui paremti pavyzdžių apstu abiejų poemos veikėjų „replikose“. Bene daugiausia jų teikia valstiečio monologai apie savo darbų visuomeninį prasmingumą ir apverktiną kasdienę buitį. To paties tipo sintaksiniai junginiai čia pradeda dažną sakinį ir eilutę („Valgys – lapai daržiniai...“ / „Vietoje lovos – suolas...“ / „Apjuosimas iš virvės...“ / „Visa nauda – sūdynės...“ ir t. t.). Tačiau „Mužiko“ pakartojimai priklauso ne tik sintaksės plotmei, pagrįsti ne vien „vidiniu“ kalbėjimo bei frazės ritmu. Daugeliu atvejų jie turi ir labai aiškų „išorinį“ pavidalą. Įspūdį stiprindamas išskaičiavimais, D. Poška gausiai vartoja tarnybinių žodžių – *ar, arba, jog, joguei, kaip, kaipo, kas, kol, kolei, nei*, – kuriuos smaigsto eilučių pradžioje ir viduryje bei pakartoja po 2–4 ar net daugiau kartų. Virtę anaforamis ir garsiniais akcentais, tie žodžiai turtina „Mužiko“ eufoniką, jo tekstui teikia aiškių retorinių spalvų.

Dialoginis, arba dramatis, pasakojimas, suponavęs „Mužiko“ stiliaus retoriškumą, lemiamos reikšmės turėjo ir kitai pamatinei jo savybei – vaizdingumui. Ši savybė neatskirama nuo autoriaus meninės individualybės, jo gebėjimų kalbėti metaforomis, bet ne bereikšmis čia ir pasakojimo formos vaidmuo. Dialoginis kalbėjimas, vykstantis paprastai klausimų, atsakymų ir ginčų būdu, reikalauja daugiau loginių negu vaizdinių argumentų, operuoja visų pirma taiklia ir šmaikščia fraze, o ne spalvingais paveikslais. Be to, nepamirštinis istorinės aplinkybės. D. Pošką veikė jo laikais tebegaliojusi klasicistinė stilių hierarchijos samprata. Savo poemą jis eiliavo, bent jau žiūrėdamas į lenkiškąjį prototipą turėjo eiliuoti, „aukštuoju“ stiliumi, teikusiu pirmenybę konvencionaliam, t. y. literatūriškam, ir sąvokiniam nusakymui. Kaip stilistas, „Mužiko“ autorius patyrė tiek pasirinktos pasakojimo formos, tiek literatūrinės epochos diktatą. Šio diktato poveikis jo poemos kalbinei išraiškai akivaizdus, tačiau anaipol ne absoliutus. Buvo ir daugiau tą raišką lėmusių veiksnių. Vienas iš jų – pati poeto kūrybinė individualybė, kuriai nebuvo svetimas emociinis, taigi ir „vaizdinis“ santykis su tikrove, antrasis – kaip statybinė medžiaga jo vartota kalba, dar neturėjusi didesnių literatūrinės patirties tradicijų, „agrariška“ ir stichiška. Abu nurodytieji veiksniai kreipė „Mužiko“ stilių žemiškumo link.

Prie vaizdingos poetinės raiškos kūrinų D. Poškos poemą sunkoka priskirti. Ji parašyta kalba, siekiančia ne tiek tapybinio efekto, kiek informacinių, įvardijančių tikslų. Sąlygiškai šią kalbą būtų galima pavadinti literatūriška ar „mokyta“. Tokį tipologinį kvalifikavimą paremia jos leksinė struktūra. „Mužiko“ žodyne daiktavardžiams tenka 34 %, veiksmažodžiams bei dalyvinėms formoms – 20, būdvardžiams – 5, įvardžiams – 10, skaitvardžiams – 2,rieveiksmiams – 5, prielinksniams, jungtukams, dalelytėms – 24 %. Kaip matyti, didžiausia šio žodyno dalis yra daiktų bei reiškinių pavadinimai. Iš esmės daiktavardinė „Mužiko“ kalba suponuoja jo stiliui būdingą tam tikrą statiką ir spalvinį blankumą, juolab kad nemaža jame randamų daiktavardžių „neutralūs“ arba reiškia abstraktaus tipo sąvokas, yra „antrinės“ darybos, tarsi atėję iš tikybinių raštų (pvz., atleidimas, gelbėjimas, kentėjimas, nekaltystė, skaudumas ir t. t.). Nedidžiausias meninis krūvis tenka veiksmažodinei „Mužiko“ leksikai. Jos nėra gausu, o svarbiausia – ji dažnai ordinariška, nevaizdi, pavartota tiesiogine prasme, veiksams teįvardyti. Kiekybinė ir kokybinė šios leksikos charakteristika atitinka poemos stiliaus pobūdį. Sekdamas aprašomojo kalbėjimo nuostata, jos autorius galėjo tenkintis minimalia sakinio dinamika, retai kada siekė judesį paversti vaizdu. Tuo požiūriu jis, galima sakyti, visiškai K. Donelaičio priešybė. Kuklus „Mužike“ ir būdvardžio vaidmuo. Būdvardėtas, t. y. turintis epitetą, čia yra vos vienas daiktavardis iš šešių, be to, dauguma iš tų retai aptinkamų epitetų ne vaizdiniai, tapybiniai, o etiniai, vertinamieji (dalelė brangi, garbingi vardai, sargas rūpesningas, naujas skynimas, geriausia širdis, sunkūs kentėjimai, piktas žodis ir pan.). Tai irgi minėtosios D. Poškos nuostatos rezultatas. Pagaliau su ta nuostata sietina gausa „Mužiko“ žodžių, priklausančių „nevaizdžiosioms“ ir tarnybinėms kalbos dalims. Sudarydami du penktadalius poemos žodyno, šie žodžiai liudija jos kalbą esant racionalistiška ir „sausą“. Žinoma, jų dažnumas nėra betikslis. Jie, ypač jungtukai ir dalelytės, yra esminis „Mužiko“ poetinę sintaksę organizuojantis elementas – juo daug kur laikosi poemos stiliaus retoriškumas, taigi ir jos literatūrinės įtaigos krūvis.

Tačiau „Mužiko“ kalbą laikant iš esmės aprašomojo tipo, konstatuotinas joje ir aiškus tapybinis sluoksnis. Skaitytoją D. Poška veikė ne vien fakto ir moralės argumentais. Siekė jis ir piešiamu vaizdu išgaunamos įtaigos – kitaip būtų rašęs eiliuotą traktatą, o ne poemą. Tad nors ir ne per gausiausiai, „Mužike“ yra metaforiškų pasakymų („naudų klėtie“, „iš kaktos kaip iš krosnies kasdien rūksta garas“, „kaip prikaltas prie girnų“, „uodega užklotų“, „dvilinkas susirietęs“, „kol neužkris žara“ ir t. t.). Šalia retorinės sintaksės priemonių, vaizdingi žodžiai bei detalės jo tekstui suteikia nemaža meninės gyvybės ir spalvų, gelbsti nuo pavojaus virsti pilkoka drobe. Antra vertus, vaizdiškumo D. Poškos poemai teikia ne vien joje pabarstyti poetizmai. Gal labiau ją vaizdina valstiečio paveikslas, kuriam štrichuoti pavartojamas baudžiavinę buitį nusakantis žodynas, konkretūs daiktų ir veiksmy pavadinimai. Vaizdiniu sodrumu bei spalvingumu šis paveikslas toli gražu neprilygsta K. Donelaičio nutapytiems būrams, bet, nors ir kurtas daugiau nusakomuoju būdu, jis yra pakankamai literatūrinis. Prisiminti čia reikia valstiečio darbus, jo pirkios bei jo paties išorę ir santykius su dvaru aprašančias poemos eilutes, kurios duoda ryškų ir, nors ne itin spalvingą, tačiau pakankamai reljefišką paveikslą.

Parašytas „Mužikas“ tvirta ir patyrusia eiliuotojo ranka. Žodžiai, sakiniai ir periodai jame gana sklandžiai dėstomi į anuomet populiarias aleksandrinines (trylikos skiemenų su cezūra po septintojo skiemens) eilutes. Rimuojamos gretutinės eilutės. Vartojami silabinei eilėdarai įprasti moteriški rimai, siekiant sąskambio, gramatinis kirtis aukojamas ritiniam. Tokių „aukų“, t. y. eilučių, kurių paskutiniai žodžiai reikalauja forsuoto kirčiavimo, poemoje yra daugoka – kone penktadalis. Jautrus eilių eufonikai poetinės sintaksės plotmėje (gausu anaforų), D. Poška nemažiau jautrus ir rimų skambumui. „Mužiko“ eilučių sąskambiai tikslūs, o kartais vadintini ir giliais, be kirčiuotojo, apima gretimą skiemenį (*bedugnes – ugnės, skrąda – ląda, lusu – jusu*). Šitaip teigiant, galvoje turimas jo originalas, nes iš žemaičių tarmės jį „verčiant“ į dabartinę literatūrinę kalbą, dalis rimų apyra, praranda savo kokybę.

D. Poška vargu ar priklauso mūsų rašytojams, kuriuos reikėtų laikyti lietuvių kalbos literatūrinių išgalių reprezentantais. Nepriklauso jis ir rašytinio jos pavidalo žymiesiems kūrėjams bei turtintojams. Jo nuopelnai šiuo atžvilgiu toloki nuo K. Donelaičio, S. Daukanto ar M. Valančiaus nuopelnų, ir lemia čia ne

darbų dydžio, o kalbinės kokybės kriterijus. Svarbia atrama D. Poškai, be abejo, buvo jo aplinkoje skambėjusi žemaičių šneka, gyvas jos žodis. „Mužiko“ kalbos ryšys su tuo žodžiu nesunkiai pajaučiamas, jį liudija daugelio poemos eilučių leksika, frazeologija, sakinių intonacija, poetizmai. Vis dėlto negalima būtų teigti, kad brandžiausias D. Poškos kūrinys sueiliuotas kalba, kuriai charakterizuoti derėtų liaudiškumo terminas. Greičiau priešingai. Konstatuojant aukščiau minėtąjį ryšį, reikia pasakyti, jog „Mužiko“ kalba yra ne tiek liaudiška, „kaimietiška“, kiek literatūriška, „intelektuali“. Iš esmės tai mokyto žmogaus šnekėjimas – sklandus, „gramatiškas“, nestingantis dirbtinių konstrukcijų, linkęs į sausumą ir racionalumą. Tokį faktą lėmusių veiksnių būta ne vieno. Nurodyti čia tektų „Mužiko“ prototipo stilistinį pobūdį, literatūrinės epochos stilių apskritai, D. Poškos kalbinį mentalitetą pagaliau ir jo dvikalbystę – ne tik viešuose reikaluose, bet ir turbūt nuo jaunų metų namų buityje dažnai vartotą lenkų kalbą, kuri vargu ar jam padėjo ugdytis subtilesnį žemaičių šnekos pajautimą.

„Mužikas“ yra iškiliasias XIX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros kūrinys. Atsiradęs mūsų tautos kultūrinės ir nacionalinės sąmonės budimo laikais, jis išreiškė Lietuvos visuomenės demografinio bei etinio atsinaujinimo siekimus, liudijo lietuviško meninio žodžio ūgį. Gaila tik, jog, keletą dešimtmečių likęs gulėti rankraščiu, „Mužikas“ negalėjo turėti to aktualaus visuomeninio ir literatūrinio rezonanso, kurį turi laiku pasirodę kūriniai. Bet tai ne autoriaus kaltė, o lietuvių literatūros nelaimė, prasidėjusi J. Bretkūno Biblijos vertimo likimu ir ne kartą pasikartojusi iki šių dienų.

[...]

Baublys

Minėtasis Žemaitijos „dvarų ir giminių“ aprašinėtojas F. Rimgaila, kalbėdamas apie Bardžius ir Paškevičius, tvirtino, jog D. Poška nuo jaunystės svajojo atsidėti „istoriniams ir archeologiniams tyrinėjimams“, todėl jis metęs advokatūrą ir nusipirkęs dvarą, kad tokiems užsiėmimams turėtų laiko ir materialinio savarankiškumo⁵. Nors nedokumentuotas, šis tvirtinimas nėra be pamato. Aišku, rizikinga manyti, jog tapęs nemažo turto savininku ir iš patrono pasidaręs teismo regentu, D. Poška tuoj pat griebėsi istoriko plunksnos ar archeologo kastuvo. Apskritai tiksli tos linkmės jo darbų pradžia – sunkiai nustatoma. Tačiau sutinkant, kad jos siejimas su XVIII a. pabaiga vargu realus, datuoti ją XIX a. pradžia galima apydrąsiai. Įvairiopa kultūrinei veiklai, o Lietuvos istorijos pažinimui pirmiausia D. Pošką šiuo metu akino lenkų šviesuomenės skelbta patriotinė nuostata, kad kiekvienas pagal išgales privalo būti naudingas savo kraštui ir jo žmonėms. Jos darytą įspūdį bei poveikį jis yra prisiminęs ir prasmingumą pabrėžęs net po keliolikos metų⁶. Kaip tos nuostatos įsikūnijimo pavyzdžiai D. Poškai ypač imponavo K. Bogušo ir J. Lelewelio (Lelevelio) studijos. Jos paskatino jį ne tik sueiliuoti jau aptartąjį laišką tiedviem vyram, bet ir žadino jo pasiryžimą pačiam leisti į Lietuvos senovės tyrinėjimus. Manytina, jog šiuo metu jis suintensyvino, o gal ir pradėjo iki gyvenimo pabaigos nenutrūkusią kultūrinę bei mokslinę savišvietą, bibliotekos kaupimą ir bendravimą su knygomis, tarp kurių žymi vieta teko istorijos veikalams. Žodžiu, D. Poška dabar, sakytum, rengėsi istoriko darbui, dėjo jam pamatus. Bet tos srities jo triūsas nebuvo vien „teorinis“, nesiribojo tik norais ir ketinimais. Padarė jis ir konkrečių žygių, kurių suminėti reikėtų keletą. Kalbamu metu, kai lietuvių kultūros laukuose dar mažai kas judėjo, D. Poška išskėlė Lietuvos istorijos rašymo būtinybės mintį (minėtame laiške K. Bogušui ir J. Leleweliui), pradėjo paleontologines

⁵ Zapiski historyczne o majątkach i rodach żmudzkich, I. 13.

⁶ Poška D. *Raštai*. – V., 1959. – P. 271 (toliau – *DPR*).

(„pakalnėj“ Papilės) ir, galimas daiktas, archeologines senovės relikty paieškas ir svarbiausia – „pastatė“ Baublį, juo, tarsi emblema, ryškiausiai paženklindamas visą savo kaip istoriko veiklą.

Baublio „statybos“ peripetijos aprašytos. Tai yra padaręs pats jo statytojas. Platokai ir gyvai šias peripetijas jis išdėstė 1824 m. laiške I. Lobjkai⁷, tenkindamas viešą jo pageidavimą, pareikštą spaudoje⁸. Sutrumpintas išdėstymo tekstas pasirodė Varšuvos periodikoje⁹, jame minimi faktai tapo gerai žinomi, vėliau buvo daug kieno kartojami. Tad, į detales nebesileidžiant, čia bus paliesti pagrindiniai šios „statybos“ momentai.

Prieš atsidurdamas Bardžiuose, sode ant Pelos kranto, Baublys augo Vyšnių kalne – per kilometrą į vakarus nuo dvaro esančioje pakilumoje. Augo ten ir daugiau ąžuolų, bet toks imponantiškas ūgiu, stotu ir amžiumi jis tebuvo vienas. Baubliu jį vadino – ir turbūt jau nuo seno – apylinkių žmonės. Jo vardą D. Poška bandė sieti su bičių ir medaus dievaičiu Bubishiu, kurį rado tikriausiai M. Strijkovskio *Kronikoje*. Sąsają jis grindė garsiniu žodžių panašumu ir prielaida, jog po didžiuoju Vyšnių kalno ąžuolu pagonybės laikais esą galėjo būti garbinamas minėtasis bitininkystės globėjas, kurio perfrazuotu vardu nesunku buvę pavadinti ir patį ąžuolą. Tokia aniems laikams būdinga etimologija, aišku, neįtikima. Baublys – tai „pravardė“, padaryta iš analogiškai skambančio bendrinio žodžio. Savo ruožtu pastarasis yra veiksmazodžio *baubti* vedinys. Jis reiškia: 1) garnių šeimos paukštį, 2) išpuvusį medį¹⁰, ir antroji reikšmė, matyt, taikytina Baubliui Tiesa, LKŽ tokią reikšmę fiksuoja tik iš rytų Lietuvos (švenčioniškių šnektos), tačiau tai nesako, kad ji nebuvo žinoma ir kitur.

D. Poška nukirsdino Baublį ankstyvą 1812 m. pavasarį, kovo mėnesį, nemanydamas jį beišsprogsiant, kadangi praėjusią vasarą jis jau merdėjo, baigiamas įveikti senatvės ir ligų. ąžuolų „veteraną“ nuo kelmo ištisą dieną rentė dešimt kirtėjų, ne mažiau pajėgų ir laiko reikėjo jam sudoroti. Kirviais ir pjūklų jo kamienas buvo perskirtas į tris dalis. Iš viršutiniosios D. Poška vėliau išpjovė dvi poros metrų ilgio, metro pločio ir aštuonių centimetrų storio lentas, kurių vieną žadėjo atiduoti Vilniaus universitetui ar Kražių mokyklai, iš antros pats ketino pasidaryti stalą. Viduriniąją dalį jis padovanojo vyskupui J. Giedraičiui. Šis, išskaptavus vidurį ir suveržus geležies lankais galus, specialiai padirbdintais ratais 1813 m. ją išsivežė į netoli nuo Babtų, prie Nevėžio buvusį savo Novočebių dvarą. Čia iš Baublio atpjovos galvota pasidaryti altaną, deja, didžiam D. Poškos apgailėstavimui, netesėta. Iš nearti ir nelengvai gabentas muziejinės vertės daiktas, ilgai išgulėjęs daržinėje, galų gale nuėjo niekais, greičiausiai atitekdamas krosniai. Tuo tarpu Baublio drūtgalį, jį išskobę ir aplyginę, kad būtų lengvesnis, ketvertą dešimčių vyrų rąstų „tiltu“ per dieną parrideno į Bardžius. Netrukus jis buvo pastatytas „ant kojų“ – keliolikos žingsnių atstu nuo dvaro rūmo atsirado namelis su pamatu, stogu, durimis ir dviem langais – savotiškas gamtos ir žmogaus rankų kūrinys. Prieš 1824 m. D. Poška pastatė ir antrą to pat tipo namelį – mažesnių gabaritų pirmojo „brolių“, kurio jau nelaikė vertu didesnio dėmesio ir laiške I. Lobjkai tepaminėjo jo istorijos nepasakodamas. Taigi tikslesni duomenys, kaip ir kada šis namelis atsirado, nežinomi.

Baublio kirtimas ir statymas buvo nemažas Bardžių gyvenimo įvykis. Žmonių smalsumą jis kėlė kaip „inžinerinė“ akcija, pareikalavusi dešimčių vyrų rankų bei pečių ir techninio išradingumo. Sodžiaus buičiai buvo neįprastas ir merkantilizmui tolokas tos akcijos sumanytojo tikslas, galėjęs atrodyti keistas ne tik valstiečiams, bet ir dažnam bajorui. Baublio „statybą“ juolab darė įvykiu tuokart Bardžiuose viešėjęs Žemaičių vyskupas J. Giedraitis. Atvažiavo jis čia, ko gera, specialiai, kartu su D. Poška iš nukirsto ąžuolo rėvių nustatė jį turėjus ne mažiau kaip tūkstantį metų, kaip jau sakyta,

⁷ Ten pat. – P. 509–543.

⁸ *Dziennik Wileński*. – 1823. – 2. – P. 145.

⁹ *Dziennik Warszawski*. – 1826.

¹⁰ *LKŽ*. – 1. – P. 686–687.

pats gavo dovanų jo liemens dalį. Tad Baublys žmonių dėmesį traukė vos atsiradęs Bardžių dvaro kieme, iš kur jo garsas greitai ėmė skliti ir toliau.

Vyšnių kalno „veteraną“ D. Poška kirsdino ketindamas pasidaryti iš jo altaną. Ketinimas suprantamas. Šį statinį, būdingą aukštuomenės parkams bei sodams, jis norėjo turėti ir Bardžiuose, savo „darželyje“. Anuomet altana buvo vienas iš atributų, žymėjusių aristokratinę kultūrą, reiškusių rusoistinį ir kartu teatralizuotą žmogaus bėgimą į gamtą ir norą ją pačią „gražinti“ bei kultūrinti. D. Poškai, be abejo, buvo girdėti daiktiški tos kultūros įkūnijimai, tokie kaip Lenkijoje garsūs kunigaikščių Czartoryskių (Čartoryskių), Powązkų (Povonzkų) ir Pulawų (Pulavų) parkai su visais pastoralinę būtį imituojančiais jų rekvizitais¹¹. Juo labiau jam nestigo po ranka atitinkamų literatūrinių šaltinių – šios būties vaizdus kūrusių eilių. Iš tiesų, Baublį statydamas, D. Poška artėjo prie rusoistinės ir idilinės etikos. Artėjo prie jos ir jį „ekspluatuodamas“. Baublys jam neretai buvo intelektualinės žaidybos objektas ir vieta. Į gamtos sukurtą jo ruimą prie „indelio“ alaus jis kvietėsi šnekoms bičiulius, metęs buities reikalus, čia užsidaręs skaitė, rašė ir meditavo pats vienas. Prisimintina taipgi ant Baublį sienų bei durų užrašytos jo sentencijos ir epigramos – pomėgis tokiu būdu „skelbti“ poeziją rodo rokikinės žaismės stilių¹².

Tačiau, nors statytas ir dažnai panaudotas kaip altana, tuo vardu vadintinu „sodų“ statiniu Baublys nepasidarė. Nuo tokio statinio jis skyrėsi originalia, natūralistine išvaizda, galėjusia šokiruoti aristokratinį skonį, o svarbiausia – funkcijomis, kurias gavo vykdyti. Jam nereikėjo imituoti pastoralinių piemenaičių būsto nei tebūti stogu, saugančiu nuo lietaus ar saulės ponišką draugiją. Jo „pareigos“ kur kas realesnės ir prasmingesnės. Baublys buvo savotiškas darbo kabinetas. Susidėjęs „palubėje ant galerijų“, D. Poška jame laikė savo bibliotekėlę¹³, šiltuoju metų laiku, matyt, daugiausia čia jis sėdėdavo prie rankraščių ir knygų. Šiame „kabinete“ tikriausiai jam kilo ne viena mintis ir idėja, atsirado ne vienas jo eilių posmas, istorinių „mąstymų“ ir žodyno puslapis. Neatsitiktinai savo lektūros išrašų ir kūrinių rankraštinėi knygai jis davė antraštę „Bitelė Baublyje“ – tie du žodžiai iš tiesų gerai nusako jo triūso esmę ir vietą. Ir, žinoma, pirmiausia – Baublys buvo muziejus. Pats D. Poška, tiesa, jo taip nevadino. Žodžio muziejus jis nerado S. B. Lindės žodyne, jo nedavė ir savajame. Šis žodis tada girdėjosi retai, kaip kad buvo retos, vos ėmusios rasti, ir juo įvardijamos institucijos. Muziejumi Baublį pavadino kiti. M. Brensztejnus (Brenšteinas) jam net teikė epitetą „tautinis“, laikė jį buvus pirmojo lenkų muziejaus – Pulawų „Sibilės šventovės“ – „mažu žemaitišku analogu“¹⁴. Bet nors Baublį ir nepavadinęs muziejumi, juo D. Poška neabejotinai jį laikė. Muziejų Baublys jam reiškė ir kaip retas, įdomus gamtos kūrinys, ir kaip „pastatas“, kuriame jis saugojo ir rodė į Bardžius atsilankantiems žmonėms savo senienų ir kultūrinių vertybių kolekciją.

Plotu ir tūriu Baublį muziejus, galima sakyti, miniatiūrinis. Vadinti jį reikėtų greičiau muziejėliu, o ne muziejumi. Skaičiais išreikšti fiziniai jo duomenys ne kartą skelbti¹⁵. Atskiruose šaltiniuose jie šiek tiek kitokie, nors iš esmės artimi. Tiksliausiai juos pateikė M. Brensztejnus, lankęsis Bardžiuose 1912 m. Išmatavęs Baublį metrais ir centimetais, o nebe seniau naudotais uolekties ir colio matais, jo perimetrą prie pamatų jis rado 9,2 m, prie stogo – 5,9 m, vidaus skersmenį – 2,04–1,93 m, vidaus aukštį – 2,86 m, duris – 1,89 x 0,92 m, langus – 0,55 x 0,49 m. Iš šių skaičių nesunkiai nustatomi Baublį – savotiško siaurėjančio cilindro ar gal nupjauto kūgio – „naudingieji“ rodikliai. Jo grindų

¹¹ Žr. Klimowicz M. *Oświecenie*. – Warszawa, 1972. – P. 258 ir kt.

¹² Gineitis L. *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*. – V., 1972. – P. 243.

¹³ *DPR*. – P. 521.

¹⁴ Brensztejn M. *Dionizy Paszkiewicz pisarz polsko-litewski na Żmudzi w pierwszej połowie XIX wieku*. – Wilno, 1934. – P. 52.

¹⁵ Žr. anonimė informacija laikraštyje *Kurjer litewski* (1815, Nr. 71), D. Poškos 1824 m. laiškas I. Lobjkai (*Dziennik Warszawski*. – 1826). *DPR* (p. 517), Brensztejn M. (p. 51).

plotas – maždaug trys su trečdaliu m², tūris – apie devynis m³. Tiek vietos D. Poška turėjo savo muziejiniams daiktams laikyti ir eksponuoti, pridurtina, beje, – pagrindinės, reprezentacinės vietos, nes tam reikalui jis panaudojo ir antrąjį ažuolo namelį, mažesnįjį Baublio „brolij“.

Inventorių, kuriuose būtų surašytas Baublyje saugotas ir apskritai D. Poškos turėtas muziejinis turtas, nėra išlikusių, o gal jų nė nebuvo. Tad visiškai tiksliai pasakyti, kas vienu ar kitu metu tą turtą sudarė, neįmanoma. Vis dėlto apytikrį – ir pakankamai dokumentuotą – jo vaizdą turime. Jį duoda du šaltiniai: Kaj. Nezabitauskio padarytas „Trumpas sąrašas kurių ne kurių senienų, esančių Žemaičių dvarininko Dionizo Paškevičiaus rinkinyje“ ir minėtasis 1824 m. D. Poškos laiškas I. Lobjkai. Kaj. Nezabitauskio sąrašas buvo paskelbtas 1823 m. laikraštyje *Dziennik Wileński*¹⁶, sutrumpintas rusiškas jo vertimas yra Maskvoje, Valstybinės bibliotekos rankraštyne¹⁷.

D. Poškos senienų kolekciją Kaj. Nezabitauskis aprašė *de visu*, svečiuodamasis Bardžiuose. Jis tik apgailestavo, kad viešėjo čia neilgai ir visų jos daiktų, iškastų Žemaitijos „milžinų kapuose“ bei gautų iš „privačių kabinetų“, surašyti nespėjo. Be tų, kuriuos surašė, jų rinkinyje esą daug „smulkmės“ (senoviškų šautuvų, pistoletų, žąslų, sagčių ir t. t.), taip pat tyrinėtojai įdomių, nors lankytojo dėmesio nepatraukiančių, neaiškios paskirties dalykų. Kaj. Nezabitauskio sąrašė užregistruota:

metalinis auskaras su vilko ar lokio dančiu;
uolekties su ketvirčiu ilgumo šešių paaukuotų vėrinių grandinė;
kartu su ja rastos ieties, rago ir šalmo dalys;
iš storos žalvario vielos susuktas dvigalvis žaltys, ant abiejų galvų turintis po du ragiukus;
dviejų uolekčių ilgumo riterio diržas, supintas iš devynių storų vario vielų;
keletas apie 19 colių žalvarinių žiedų;
sidabrinė pynės formos diržo sagtis, sverianti apie 3 muštus talerius;
sidabro vielos žiedas su karūna, nupinta iš tokios pat vielos;
kriauklės formos metalo tabokinė su portretu viršelyje;
dvi paaukuotos olandų talerio dydžio žalvarinės plokštelės;
geležinis kryžiuočių šarvų antkaklis su paaukuota sidabro plokštele, kurioje pavaizduota karūna, kryžius bei du sukryžminti kalavijai ir įrašyta: „Deus protector meus“;
penkių ketvirčių uolekties ilgumo kardas su žalvarine rankena, iš abiejų pusių turinčia įrašą 1385;
kapo radiniai: pusė metalinės balno kilpos, riterio ginklų liekanos ir arklio žandikaulis;
keliolika šalmo, šarvų, geležinių balno dalių detalių;
ypatingo dydžio pentinai;
dviejų uolekčių apskritimo ir beveik uolekties aukščio bei tiek pat skersmens akmuo su viduryje iškalto dubeniu;
baltai rožinio marmuro keturių colių aukščio raguotas dievukas su javų vėtykle rankoje, stovintis ant tokio pat marmuro postamento¹⁸;
du sidabriniai paaukuoti žiedai, sujungti pėdos ilgumo grandinėle, ant kurios pakabinta sidabrinė galvutė iš šešių narvelių, turinčių dureles su įrėžtomis raidėmis;
sidabrinis šaukštelis su monograma ir herbu;
sidabro apkaustais ir brangakmeniais papuoštas karo altorėlis, kuriame yra emblema, vaizduojanti tris žaltį kapojančius karius.

Nors nebūdamas išsamus, Kaj. Nezabitauskio sudarytas sąrašas nemaža ką pasako apie D. Poškos sukauptas senienas. Tai autentiškas inventorinis dokumentas, leidžiantis bent apytikriai įsivaizduoti jų kiekį ir pobūdį.

¹⁶ Krótki spis niektórych starożytnych zabytków, znaydujących się w zbiorze obywatela prowincyi Żmudzkiej Dionizego Paszkiewiczza pisarza ziem. ptu rossieńskiego, przez Kajetana Niezabitowskiego // *Dziennik Wileński*. – 1823. – 2. – P. 157–161.

¹⁷ Государственная библиотека России, ф. 255, 13, 61 (sąrašą nurodė hab. dr. A. Tyla).

¹⁸ Šio dievuko piešinį D. Poška pridėjo prie laiško I. Lobjkai. Jo faksimilę žr. *DPR*. – P. 506–507.

Laiške I. Lobjkai, be Baublio „statybos“ istorijos, D. Poška aprašė jame laikytus „naujuosius ir senuosius paminklus“. Bet „materialiesiems“ dalykams jis neskyrė didesnio dėmesio. Senienos jo trumpai teišskaičiuotos ir priminta, kad jų sąrašą yra paskelbęs *Dziennik Wileński* laikraštis. Kaj. Nezabitauskį jis šiek tiek patikslino ir papildė, platokai apibūdindamas keletą turėtų senoviškų Prūsijos monetų. Baublyje buvusių „paminklų“ aprašymą D. Poška darė ne tiek kaip inventorizuotojas, kiek literatas, net poetas, pirmenybę teikdamas meninės prasmės dalykams – ikonografijų rinkiniui ir „sieninei“ poezijai.

Kaip matyti iš laiško, Baublyje, palubėje ant lentynų, šalia bibliotekėlės, stovėjo Rusijos imperatoriaus Aleksandro I gipsinis biustas ir buvo išdėstyta šešetas dešimčių portretų bei keli paveikslai. Portretai – visų pirma lenkų karalių (nuo Lokietkos iki Stanislovo Poniatovskio), valstybės bei karo vyrų ir literatų, taip pat vieno kito „pašaliečio“ (Homero, Vergilijaus, Senekos, M. Lutherio (Liuterio), Ch. Montesquieu (Monteskjė), G. Washingtono (Vašingtono) ir kt.) atvaizdai. Paveikslai – siužetiniai, idiliškai vaizdavo Antikos dievų „buitį“, piešė scenas kaip Voltaire'ą (Volterą) ir J. J. Rousseau (Ruso), atvežamus į pomirtinę išrinktųjų buveinę – Eliziejų, sutinka ten jau anksčiau įkurdinti didieji žmonės – karaliai ir filosofai. Tų scenų aprašymą D. Poška baigia paironizavimu, jog Eliziejaus laukų pakrašty atsiradęs ir jo paties siluetas, padeklamuojantis tokį lenkišką ketureilį:

może Po Śmierci Charon Przez Styx niepowieże?
albo Eliz nieczeka moiego Przybycia?
bo mówią: Że tam Birbant żaden niedoleże,
więc Ja dla ostrożności Sam wlażłem za Życia.¹⁹

Matyt, tai esąs dievaičio Bubilio iškrėstas juokas, bet jam nesiryžtas prieštarauti, pažiūrėsiąs – gal toji pranašystė išsipildys, ir jis taip pat pateksiąs į Eliziejų. Gyvai nušvietęs Baublyje „sudėtų“ ikonografijų temas, kitų jų duomenų D. Poška nedavė. Kokie portretų ir paveikslų dydžiai, ar visi portretai vienfigūriai, ar būta ir grupinių, kas jų autoriai, lieka neaišku. Nežinoma, ir kokio jie tipo, nors greičiausiai buvo litografiniai raižiniai, kaip ir, sakysim, keturi slavų dievus bei įvairias senienas vaizdavę paveikslai, kuriuos D. Poškai atsiuntė vienas J. Lelewelio studentas²⁰.

Dėl „sieninės“ poezijos, tai jos Baublyje išties nestigo. Ant muziejaus sienų, durų, net jame stovėjusio staliuko D. Poška buvo užrašęs keliolika dviejų, keturių ir šešių eilučių epigramų bei sentencijų, kurias pacitavo I. Lobjkai. Ir ne tik pacitavo, bet ir paaiškino, kokia proga, iš kokių paskatų vienos ar kitos eilės yra atsiradusios. Jų turinys specifiškas. Tomis eilėmis D. Poška kreipėsi į Baublio lankytojus ir į jį patį. Savo „mielą ažuolą“ jis poetizavo, dėkodamas už jo pastogėje randamą dvasios atvangą ir paguodą, o apsilankančius mokė suvokti muziejinių senienų visuomeninę prasmę, žiūrėti į jas ne tik kritiškai, bet ir geranoriškai. Dauguma eilių lenkiškos. Lietuviškų būta keletas, tarp jų ir epigrama, įrašyta muziejaus viduje virš durų²¹. Ja antropomorfizuotas* Baublys papasakoja savo „autobiografiją“, pats prisistato lankytojams:

¹⁹ Gal numirus Charonas neperveš per Stiksą? Gal nelaukia manęs Eliziejaus laukai? Nes, kaip sako, kas lėbauja, ten nenuvyksta, Tad dar gyvas įsprūdau, nedelsęs ilgai. (A. Žukausko vertimas; DPR. – p. 525–527).

²⁰ DPR. – p. 551, 736.

²¹ Dar vienos epigramos lietuvių kalba („Vaistinė proto yra po tuo stogu“) D. Poška nepacitavo. Ji buvo užrašyta ant Baublio durų išorinės pusės po analogiško turinio lenkišku ketureilium kaip jo vertimas (žr. Zapiski historyczne... przez Feliksa Rymgajllę. – LVIA, f. 1135, apr. 3, b. 22, l. 14; Brensztejn M. – P. 54).

* Antropomorfizuotas – sužmogintas. (Red.)

Bardžiuose kaip užgimiau jau tūkstantis metų,
Parnešts iš ąžuolyno, čion esmi padėtu;
Tikras vards mano Baublys, dievu garbints buvau,
Nuteriojęs tėvystę, suvytau, sudžiūvau.
Ties manim Perkūnasui degė avys, ožkos,
O dabar many gyven Dionizas Poškas.

Kaj. Nezabitauskio ir paties D. Poškos paliudijimai rodo, jog Baublyje eksponuota muziejinė kolekcija aniams laikams buvo pakankamai prezentatyvi, gausi ir įvairi. Įskaitant originalų muziejaus statinį, apsilankantys čia turėjo ką pamatyti, ko pasiskaityti. Domino juos ir knygos, portretai bei paveikslai, sienose įrašytos eilės, ir tolimus laikus, istoriją liudijantys daiktai. Jie sudarė kolekcijos svorį ir esmę.

Baublyje saugotų archeologinių ir kitokių senienų rinkinio turėta, kaip atrodo, keletas dešimčių, o gal ir per šimtą muziejinių vienetų. Suskirstyti juos galima į tris grupes: 1) ginklus ir ginkluotės reikmenis, 2) kulto rakandus bei atributus, 3) buitines ir puošybos daiktus. Dalį viso to turto – ir ne tik juvelyrinių dirbinių, bet ir militarijų – D. Poška, kaip sakė Kaj. Nezabitauskis, įsigijo „privačiuose kabinetuose“, t. y. gavo ar pirko iš kitų kolekcionierių arba iš dvarų savininkų, kurių reto namuose nebuvo kokio nors seno karo pabūklo bei įnagio ir saloninio papuošalo. Kitką jis rado „milžinų kapuose“. Iškasenoms tenka didžioji dalis jo senienų. Galima klausti, ar visos jos paties D. Poškos surastos, tačiau kad ne viena iš jų yra jo archeologinių žygių rezultatas, abejonių nekyla.

Archeologo kastuvo, be kitų stimulų, D. Poška ėmėsi ir skatinamas Baublio „poreikių“. Muziejui reikėjo eksponatų, ir į juos niekas taip netiko, kaip krašto istoriją menantys relikvai. Archeologinių D. Poškos kasinėjimų tikrumas aiškus. Gaila tiktai, kad menkai tėra juos konkretinančių ir detalizuojančių duomenų. Žinoma D. Pošką „kaip kurmį knisinėjus“ arti buvusius piliakalnius (iš 1818 m. jo laiško neišaiškintam adresatui K. D.)²², ketinus kasinėti kapus prie Dubysos (iš 1824 m. laiško I. Lobjkai)²³, važiavus į Papilę ieškoti Ventos krantų atodangose suakmenėjusių gyvūnų (iš laiško minėtajam K. D.), bet tai beveik ir viskas. Į klausimus, kuriais metais ir kokiose konkrečiai vietovėse jis šiuos darbus vykdė, ką kur surado, kas jam talkino ir teikė „darbo jėgą“, vargu ar kada nors bebus atsakyta. Ypač būtų įdomu turėti jo kasinėtus piliakalnius bei kapvietes, deja, žinomas tik vienos vietos pavadinimas – Baltmiškių dvaras, kurio žemėse esančiuose senkapiuose jis rado sidabro šaukštelį, užfiksuotą Kaj. Nezabitauskio sąrašė. Kažin ar manytina jog D. Poškos archeologinių išvykų užrašai neišliko. Turbūt jie nebuvo vedami. Piliakalnius ir kapvietes D. Poška „rausė“, kaip dabar būtų galima pasakyti, mėgėjiškai, neturėdamas griežtesnės metodikos, kurios anuomet, archeologijos mokslo aušros laikais, nė nebuvo. Neužfiksuotos raštu, jo kasinėjimų konkretybės dingio, nueidamos į nebūtį kartu su pačiu kasinėtoju ir jam padėjusiais žmonėmis. Tačiau nemaža kas liko. Susidarantis iš dokumentuotų žinių liko fragmentiškas D. Poškos iškasenų rinkinio vaizdas ir gal svarbiausia – pats kasinėjimų faktas. Juo remdamiesi, mūsų archeologijos raidos tyrinėtojai Baublio muziejaus steigėjui pripažįsta šios istorijos mokslo šakos pradininko Lietuvoje nuopelnus²⁴.

Tai, kas unikalų, netikėtą, visada traukia dėmesį, kelia smalsumą. Kaip nematytas statinys, o dar paverstas negirdėta – muziejine – institucija, žmones traukė ir Baublys. Vos atsiradęs Bardžių dvaro kieme, jis susilaukė visokiausių lankytojų – atvykstančių specialiai ir atsitiktinių, artimų ir tolimesnių,

²² DPR. – P. 453.

²³ Ten pat. – P. 497.

²⁴ Lietuvos archeologijos bruožai. – V., 1961. – P. 22.

vedamų noro pažinti ir šiaip smalsuolių. Per kone porą dešimčių metų, pragyventų po Baublio pastatymo, D. Poška jų turėjo pakankamai. Tai žinomi, jau anksčiau minėti, jo kultūrinių interesų bičiuliai bei skatintojai, iš kurių dažnas Bardžiuose viešėjo ne kartą. Bet jie sudarė tik mažą dalį muziejų ant Pelos kranto aplankiusiųjų. Jo svečių rejestras, jeigu jis būtų buvęs rašomas, turėtų būti daug kartų ilgesnis, jame figūruotų ne retas šviesesnis Raseinių krašto ir visos Žemaitijos žmogus. O kaip įdomybė primintina, kad vieni pirmųjų tame rejeistre būtų lankytojai iš svetimės šalies – Napoleono invazijoje į Rusiją dalyvavę prūsų kareiviai. Žygiuodami pro Bardžius, jie rekvizavo nemaža dvaro turto, tačiau pagarbiai apžiūrėjo Baublį, stebėjosi neregėtu jo dydžiu. Tik du karininkai buvo „nemandagūs“ – pasiėmė jame ant staliuko laikytą tabokinę su kunigaikščio Juozapo Poniatovskio portretu viršelyje ir sodininko peilį²⁵. D. Poška, „užsidedęs teisėta rūstybe“, į šį pasielgimą atsakė lenkišku ketureiliu, perspėjančiu, kad niekam, net ir ginkluotam užkariautojui, nevalia liesti svetimės nuosavybės. Baublį jo savininkas didžiai vertino, laikė vienu iš svarbiausiųjų savo kultūrinės veiklos pasekmių. Vertino jį ir kaip pastogę, kurioje, atitrūkęs nuo kasdienybės, pats rasdavo atvangos dvasiai, ir kaip „proto vaistinę“, kur atėję kiti galėjo prasiplėšti pažinimo akiračius. Todėl jis nebuvo abejingas savo muziejaus „recenzijoms“, į jas reagavo jautriai ar net skausmingai. O „recenzijų“, pasakytų žodžiu ir paskelbtų raštu, radosi visokių. Unikalus ir neįprastas, Baublįs daug kam atrodė pernelyg neįprastas. Anuomet dažnas nesuvokė visuomeninės ir šviečiamosios jo intencijos, telaikė jį pasišaipymo vertų Bardžių pono išmonių rezultatu. Žiūrėdami pragmatiškai, vieni, kaip D. Poška rašė I. Lobjkai, iš Baublio būtų padarę koplyčią su altoriu viduje, kiti – šulinio rentinį ar bulvių aruodą, žydai sakę, jog jis labai tiktų jų maldos būdai – „kučakai“, o užsukusi, važiuodama pro šalį, viena „grandesa“ su savo „fracimeriu“ šaipėsi, jog tepamačiusi paprasčiausią ažuolą, menkai apdarytas knygas bei portretus ir surūdijusius, purvinus gelžgalius²⁶. Ypač D. Pošką žeidė vieši, spaudoje pasirodę, jo muziejaus užsipuolimai.

XIX a. pradžios darbai (K. Bogušo, T. Narbuto), kūrę patriotinę, bet realybei tolimą, romantizuotą lietuvių tautos genezės, jos kultūros istoriografinę viziją, pateko į Vilniaus universiteto akademiniams sluoksniams atstovavusių švietėjų racionalistų (J. Lelewelio ir kt.) kritikos ugnį, grindžiamą ir moksliniais argumentais, ir satyros žodžiu. Per spaudą ir žmones spėjęs greitai išgarsėti, pasidaręs tarsi lietuviško patriotizmo simboliu²⁷, šios kritikos gavo ir Baublįs. Vilniaus laikraščiuose jis buvo užkabintas ne kartą. „Turtinti“ jo senienas siūlyta tariamais lietuviškais raštais, esą surastais Kražantės pakrantėje nukirstame ažuole, juoktasi iš jame atseit jau saugomų medžių drevėse išlikusių rankraščių, iš jam padovanoto žemaitiško medinio šaukšto, kurį „ponas Gerk-Alaus“, Žemaičių dvarininkas ir senienų rinkėjas, atgabenęs iš Babilono²⁸. Bet labiausiai D. Poškos muziejui ir jam pačiam teko Vilniaus šbravcų laikraštyje *Wiadomości Brukowie* 1818 m. (101 nr.) paskelbtoje satyroje, parašytoje, M. Brensztejn manymu²⁹, šio laikraščio leidėjo, vėliau žinomo istoriko M. Balińskio (Balinskio). Satyra kupina pašaipos, kylančios iš „realinių“ ir retorinių perdėjimų. Jos autorius dedasi lankęsis Bardžiuose, čia viską pats matęs ir girdėjęs. Baublį jis vadina „šimtą kartų garbingesniu už Jupiteriui pašvęstus Dodonos ažuolus“, protėvių nemirtingų žygių liudytoju, su pasidžiavimo jausmu sakosi apžiūrėjęs jame saugomas ginklų nuolaužas, „ant kurių dar romėnų kraujas teberaudonuoja“, stebėjęsis krūvomis drevėse rastų, į statines sudėtų „ritinių“, bylojančių palikuonims senųjų lietuvių oratorių, poetų, istorikų ir filosofų mintis. Sužavėjęs jį ir muziejaus

²⁵ DPR. – P. 529.

²⁶ Ten pat. – P. 533, 541.

²⁷ Maciūnas V. *Lietuviškieji dalykai Vilniaus šbravcų satyroje*. – K. 1938. – P. 6.

²⁸ Ten pat. – P. 10, 18, 19.

²⁹ Brensztejn M. – P. 22.

„prižiūrėtojas“ bei ten esančių retenybių „konservatorius“, „mokytojas ponas Sargas Kavotojis ir Ieškotojis“. Esąs tai „pavyzdingas savo profesijos žmogus“. Kiekvieną jis priimęs „neraukdamas kaktos“, kiekvienam viską išaiškinęs. Satyros autorius dabar irgi žinąs, kaip iš sutrūnijusių manuskriptų suprasti, ką galvojo juos rašiusieji, kur buvo lietuviai, kol negyveno Lietuvoje, ir t. t.

Wiadomości Brukowe paskelbta satyra, kurios ironizuojančių pasaužų čia pateikta tik dalis, D. Poška be galo užgavo. Iš tiesų užsigauti buvo dėl ko. Žeidė jį kandus tonas, segiojamos pravardės, pagaliau elementariausia neteisybė – kalba apie tokius muziejinius daiktus (statines drevinės lietuviškos „literatūros“, Pinsko pelkėse, kur kadaise tyvuliavęs okeanas, rastas laivų liekanas), kurių Baublyje nebuvo iš tolo. Be abejo, kritika, pajuokianti realiais istoriniais duomenimis nesiremiantį lietuvių tautos senovės matymą, turėjo pagrindo. Tačiau Baublys nebuvo šį matymą apibendrinanti iliustracija, o kaip tik tokį vaidmenį šioje satyroje jam norėta primesti. Negana to, čia sudaromas įspūdis tarsi jo „prižiūrėtojas“ būtų kaltas dėl visų naivių išvedžiojimų apie Lietuvos praeitį kalbančiuose darbuose. Užgaulus D. Poškai buvo ir satyroje kyšantis jo muziejaus intencijų nesuvokimas, atsainus jos autoriaus požiūris į lietuvių kultūrą. Šubravcų „juokus“ jis laikė šmeižtu. Į menkesnius Baublio ir savęs kaip muziejininko užkabinėjimus atsakęs viena kita epigrama, o dažnai, kaip pats yra paliudijęs, tylėjimu, šiukart D. Poška buvo nusiteikęs „proza ar eilėmis“ viešai pasiaiškinti visuomenei. Bet šito nepadare, nusprendamas nesileisti į savigynos polemikas. Paklausė bičiulio Raseinių ežių teismo teisėjo J. Rodzevičiaus, kuris, laišku pranešdamas apie šubravcų laikraštyje perskaitytą „paskvilį“, priminė A. Naruszewicziaus (Naruševičiaus) epigramą, teigiančią, jog galima gėdytis arba pykti, jei peiktų Maronas, Ciceronas ar Katonas, tuo tarpu į pusgalvių rašinėjimus neverta kreipti dėmesio³⁰. Tačiau Baublį ginantis kūrinys atsirado. Jį D. Poška gavo laišku iš kriptonimu *B. P.* pasirašiusio neišaiškinto autoriaus, yra nurašęs jį „Bitelę Baublyje“. Tai 22 eilučių lenkiškas eilėraštis, kuriuo pabrėžiama Baublio ir jo šeimininko muziejinių darbų prasmė bei nauda tautiečiams ir piktai pasijuokiamą iš šubravcų „gatvinio“ padorumo, kuris tevertas apgailėjimo, nors ką gi – varnos esančios įpratę kranksėti nuo amžių³¹. Šis eilėraštis ėjo per rankas nuorašais, norėta jį paskelbti kuriame nors Vilniaus laikraštyje, deja, kaip apgailestavo D. Poška, „šubravcai tam kelią pastoj“³².

Iš Baublio buvo, žinoma, ne vien tyčiojamas. Gero dėmesio jam rodyta nepalyginamai daugiau ir dažniau negu priešiško. Nepaisant visų užsipuolimų bei kritikų, visuomenėje sklidusį jo garsą lydėjo palankumas. Simptominga anoniminiu rakraščiu išlikusi D. Poškai dedikuota 160 eilučių poemėlė lenkų kalba „Baublys“³³. Joje romantizuojamam Žemaičių „miškų karaliui“ Baubliui teikiama Lietuvos valstybingumo simbolio prasmė, nes jis, girdi, išaugo iš kunigaikščio Ringaudo kuokos, kurią šis įsmeigė į žemę, medžioklėje nukovęs galingą taurą, išgelbėdamas sūnaus Mindaugo gyvybę. Apie Baublį žinota ne tik Lietuvoje, bet ir toliau nuo jos. Svarbų jo propaguotojo vaidmenį atliko pats D. Poška savo laišku I. Lobjkai, kuris, kaip sakyta, pasirodė Varšuvos periodikoje ir buvo pakartotas atskiru leidiniu. Spėjęs pagarsėti tebesant gyvam statytojui, Baublys neliko pamirštas ir jam mirus. Jo vardas nebeišnyko iš kultūros akiračių, sunkiausiais Lietuvai posukiliminiais XIX a. dešimtmečiais ne kartą pateko į spaudą. Iš visų kitų ypač išskirtinas Baublio paminėjimas A. Mickiewicziaus (Mickevičiaus) poemoje *Ponas Tadas*, kur, kalbant apie senosios Lietuvos miškus, klausiamo:

Czy żyje wielki Baublis, w którego ogromie

³⁰ *DPR*. – P. 540–541.

³¹ *Ten pat.* – P. 536–539.

³² *Ten pat.* – P. 539.

³³ Riškus J. Dionizas Poška ir filomatatai // *Aitvarai*. – 2. – V., 1991. – P. 12–27.

Wiekami wydrężonym, jakby w dobrym domie,
Dwunastu ludzi mogło wieczerzać za stołem?³⁴

Nesunku suvokti, ką reiškę paminėjimas tokiame klasikinės vertės kūrinyje. Jis liudijo ir kartu stiprino Baublio autoritetą, o gal net tapo apsauga, padėjusia jam išlikti. Anaipol ne visi kultūros kūriniai atsispiria naikinančiam laikui. Baublys atsispyrė. Gyvuoja jis štai jau kone du šimtus metų ir, paglobojamas visuomenės, įstengs gyvuoti dar ilgai, stiprindamas ne vienos žmonių kartos istorinę sąmonę.

Palankus kaip „statiniui“ ir gamtos paminklui laikas Baubliui nebuvo palankus kaip muziejui. Jo eksponatai išsiblaškė, ir kur jie šiandien bei apskritai kiek jų yra išlikusių, sunku pasakyti. Tuštėti Baublys pradėjo tebesant gyvam jo šeimnininkui. Svečiuodamasis Bardžiuose, I. Lobjka prikalbino D. Pošką atiduoti savo senienas ar jų dalį jau minėtam N. Rumiancevui, rusų muziejinių vertybių kolekcionuotojui Peterburge³⁵. Dvi tų senienų dėžes 1825 m. vasarą jis atsigabeno į Vilnių, iš kur jas turėjo persiųsti reikiamam adresatui. Bet N. Rumiancevo jos nepasiekė, kadangi jis netrukus (1826 m. pradžioje) mirė. D. Poška tai žinojo ir testamente, kaip matėme, įpareigojo I. Lobjką iš Bardžių jo išsivežtą muziejinį turtą atiduoti Vilniaus universitetui. Ar tai buvo padaryta, nežinoma. Vilniuje atsidūrę Baublio eksponatai galėjo nusimėtyti vietoje, bet galėjo ir iškeliuoti toliau, atsirasti kuriame nors Rusijos muziejuje. Ne geresnis buvo ir likusių senienų (ginklų, pinigų), taip pat knygų, testamentu dovanotų Kražių gimnazijai, likimas. Užrašytuosius daiktus, įvertintus anuomet didele 300 sidabro rublių suma, gimnazijos prefektas I. Dujotas patvirtino gavęs 1830 m. gruodžio 17 d.³⁶ Tačiau kur jie nukeliavo, į kokias rankas pateko, gimnaziją 1836 m. uždarius, telieka spėti.

Su D. Poškos mirtimi lyg ir praradęs muziejaus „rangą“, Baublys vis dėlto neliko tuščias. Vėliau jame dairėsi lankytojai liudija matę ne vien plikas sienas, bet ir senovės dalykų³⁷. Bene tiksliausiai juos aprašė M. Brensztejnus, specialiai, su tyrinėtojo ketinimais atvažiuavęs į Bardžius–Bijotus, kaip jau užsiminta, 1912 m. Tuometinis dvaro („subajorintai“ vadinto Leonardopolio) savininkas E. Volmeris jam parodė nemaža muziejinių daiktų. Dalis jų buvo atsiradę gal jau po 1830 m., tačiau dauguma priklausė D. Poškos palikimui. Kai ką iš tų daiktų M. Brensztejnus nurodė ir aprašė³⁸. Baublyje, ant pasienyje stovinčio pusapvalio suolo ir dviauksčių lentynų, jis matė išdėstytas šalmo dalis, krūtinės ir pečių šarvus, geležinį sviedinį, suakmenėjusios faunos, dvare – mamuto kaulų ir kitokių senienų. Iš jų M. Brensztejną ypač sudomino rausvo akmens 46 x 46 cm dydžio plokštė, kurios nugludintosios pusės viduryje buvo iškalti Paškevičių giminės, Žemaičių kunigaikštystės ir LDK herbai, o iš kraštų – D. Poškos ranka įrėžtos lenkiškos jo paties eilės („Jam ten Ogrodek“, „Przeżyłem młodość moją“), I. Krasickio, J. Kochanowskio, A. Naruszewicziaus, J. Niemcewicziaus epigramos, Sokrato sentencija. Ši plokštė – jos savininko bei autoriaus meninių pažiūrų ir įpročių liudytoja – nusimetė. Iškeliauvo iš Baublio ir dauguma kitų M. Brensztejno matytų jame buvusių senienų. Jos (šarvai, šalmo dalys, mamuto kaulai) 1924 m. buvo perduotos Tauragės mokytojų seminarijos muziejui³⁹. Baublys

³⁴ Ar gyvas dar Baublys, kurio liemens drūtumas
Senatvėj taip išpurto, lyg erdviausias rūmas?
Ten dvylika žmonių prie stalo sėst galėjo.
(V. Mykolaičio-Putino vertimas)

³⁵ I. Lobjkos susirašinėjimą su N. Rumiancevu dėl D. Poškos senienų žr.: Kaupuža A. XIX a. pradžios Lietuvos kultūros veikėjai pagal prof. I. N. Lobjkos susirašinėjimą su N. P. Rumiancevu, muziejaus steigėju // *Literatūra*. – 10. – P. 168, 190–197.

³⁶ Brensztejn M. – P. 46, 100.

³⁷ Žr. informaciją apie Baublį lenkų laikraščiuose *Kraj* (1896), *Naokoło świata* (1902), lietuvių *Tėvynės sarge* (1902).

³⁸ Brensztejn M. – P. 58–63.

³⁹ Vlks J. Dionizo Poškos palikimas // *Krivulė*. – 1925. – Nr. 4. – P. 94.

galutinai nustojo buvęs būstu, kur laikomos bei rodomos senienos, ir liko tiktai gamtos pastogėje stovinčiu daiktu ir atributu, žyminčiu lietuvių kultūros memorialinę vietą.

Vytautas Vanagas, *Dionizas Poška*, Vilnius: Pradai, 1994, p. 72–84, 102–114, 165–166.